

Peliin ei puututa

Alkoholin, tupakan ja rahapeliautomaattien ikärajavaltontaa testanneet ostokokeet vähittäisliikkeissä

KATARIINA WARPENIUS & MARJA HOLMILA & KIRSIMARJA RAITASALO

Johdanto

Laki kieltää ikärajakontrolloitavien tuotteiden eli alkoholin, tupakan ja rahapelien myynnin ja välittämisen alle 18-vuotiaille. Mietojen alkoholi-juomien 18 vuoden ikäraja vähittäismyynnissä säädettiin vuonna 1969, tupakkatuotteiden ikäraja nostettiin 16:sta 18 vuoteen vuonna 1995, ja rahapeliautomaattien 18 vuoden ikärajat astuivat voimaan siirtymäajan jälkeen 1.7.2011.

Ikärajavaltovttavien tuotteiden tarjonta on Suomessa runsasta. Miltei kaikissa vähittäisliikkeissä on saatavilla sekä mietoja alkoholi-juomia että tupakkaa, ja liikkeissä on tarjolla rahapeliautomaatteja. Niinpä Suomen vähittäiskaupan rakenne ja yhtenäinen ikärajakäytäntö mahdollistavat vertailevan näkökulman erilaisten ikärajavaltovttavien tuotteiden myynnin kontrolliin. Vastuu myynnin ja rahapelaamisen ikärajojen valvonnasta kuuluu kaupolle ja kauppojen kassoille. Koska viranomaisten resurssit vähittäismyynnin valvontaan ovat niukat, markkinoiden itsesäätely ja omavalvonta ovat merkittävässä asemassa ikärajavaltovttan toimeenpanossa.

Tässä artikkelissa vertaillaan alkoholin ja tupakan ostamisen ja rahapeliautomaateilla pelaamisen ikärajavaltovttan tehokkuutta vähittäisliikkeissä sekä alkoholin ostamisen osalta myös Alkoissa Hämeenlinnassa ja Kotkassa. Eri ikärajakontrolloitavien tuotteiden myynninkontrollia ei ole aikaisemmin tutkittu vertailevasta näkökulmasta Suomessa tai kansainvälisesti. Ostokokeen avulla tutkitaan, toteutuuko ikärajakontrolloitavien tuotteiden myynninvalvonta käytännössä: onnistuvatko nuoret ostamaan alkoholia ja tu-

pakkaa vähittäismyymntipaikoista tai pelaamaan rahapeliautomaateilla todistamatta ikäänsä ja onko eri tuotteiden ja jakelukanavien ikärajavaltovttanassa keskinäisiä eroja? Hämeenlinnassa on tehty pitkään paikallista alkoholipolitiikkaa ja kiinnitetty alueellisin voimin erityishuomiota ikärajavaltovttaan muun muassa Paikallinen alkoholipolitiikka (Pakka) -hankkeessa. Kotkassa vastaavaa paikallista toimintaa ei ole ollut, joten asetelma avaa myös mahdollisuuden paikallisen saatavuutta sääntelevän ehkäisytyön vertailuun. Tuloksia taustoitetaan Kouluterveyskyselyn alkoholin ja tupakan ostamisen helppoutta mittaavilla aikasarjoilla.

Suomessa väestö kannattaa ikärajakontrollia laajasti ja pitää niin alkoholin kuin rahapelienkin ikärajoja sopivina (Päihdetilastollinen vuosikirja 2011; Turja & al. 2012). Silti alkoholin ja tupakan käyttö aloitetaan usein jo ennen laillista ikää: 15–16-vuotiaista nuorista 84 prosenttia on joskus elämänsä aikana käyttänyt alkoholia ja 60 prosenttia on joskus elämänsä aikana tupakoinut ainakin yhden kerran (Raitasalo & al. 2012). Nuorten tupakan ja alkoholin kulutuksen kehityssuunta on hyvinvointi- ja terveysnäkökulmista kuitenkin myönteinen. Tuoreen ESPAD-tutkimuksen mukaan nuorten humalajuominen on vähentynyt samalla, kun nuoret kokevat alkoholin saatavuuden vaikeutuneen ja ovat tietoisempia juomisen riskeistä (mt.). Myös alaikäisten rahapelaaminen on varsin yleistä. Pojista lähes puolet oli pelannut ainakin kerran viikossa rahapeliautomaateilla ennen rahapelien ikärajan nostamista (Järvinen-Tassopoulos & Metso 2009). Al-

koholin käyttö ja rahapelaaminen myös kytkeytyvät toisiinsa. Usein raha-automaatteja pelaavat nuoret käyttävät myös säännöllisesti ja runsaasti alkoholia. (Mt.)

Nuorten päihde-ehkäisyä koskevat kirjallisuuskatsaukset osoittavat toistuvasti, että koulujen päihdekasvatus ja tiedottaminen eivät ole yhtä tehokkaita toimenpiteitä kuin alkoholin ja päihhteiden saatavuutta sääntelevä ikärajakontrolli (Calabria & al. 2011; Cujipers 2002; Flay 2000; Foxcroft 2003; Komro & Toomey 2002; Tobler & al. 2000). Meta-analyysit painottavat nuorten sosiaalisen ympäristön tärkeyttä pyrittäessä vaikuttamaan heidän terveyskäyttäytymiseensä. Suomessa on todettu, että tupakkatuotteiden ikärajan nosto 18 vuoteen ja tehostunut ikärajavalvonta vähensivät nuorten tupakointia (Rimpelä & Raunio 2004). Norjalaisten kokemusten mukaan rahapeliautomaattien tarjonnan rajoittaminen on vähentänyt rahapelaamisen määrää ja myös ongelmapelaamista nuorten keskuudessa (Hansen 2011). Tehokkaat päihde-ehkäisyhankkeet tyypillisesti yhdistelevät saatavuutta säänteleviä toimenpiteitä tiedotus- ja yhteisötason interventioihin (esim. Giesbrecht & al. 1990; Treno & Holder 2004; Wagenaar & Toomey 2002; Wagenaar & al. 2005a; Wallin & Andréasson 2004). Ikärajakontrollin osalta on kuitenkin havaittu, että valvontainterventiot ovat myyjien koulutusta tehokkaampia ikärajatarkistuksen tehostamisessa (Wagenaar & al. 2005b).

Alkoholin myynnin ja välittämisen ikärajoja koskevan lainsäädännön toimeenpanoa on arvioitu useissa tutkimuksissa. Tupakan ja rahapeliautomaattien kohdalla näin vahvaa tutkimustraditiota ei ole muodostunut. Suuri osa tutkimuksista on tehty USA:ssa tai Kanadassa (Babor & al. 2010, 139–141), mutta niitä on myös Australiasta, Uudesta Seelannista (Huckle & al. 2006; Kypri & al. 2006) ja Pohjoismaista (mm. Møller 2002). Kaikkein kattavimmassa tutkimuksessa Alexander Wagenaar ja Traci Toomey (2002) analysoivat vuosina 1960–1999 ilmestyneet ikärajojen vaikutusta arvioineet tutkimukset, joita oli kaikkiaan 132. Meta-analyysin pohjalta voitiin päätellä, että verrattuna muihin opiskelijoiden ja teini-ikäisten juomisen hillitsemistimenpiteisiin alkoholin ostamisen laillisen ikärajan nosto oli kaikkein tehokkain strategia (Babor & al. 2010, 140; myös Järvinen & Room 2007, 166–168).

Ikärajalainsäädäntö on siis periaatteessa tehokasta, mutta säännösten toimeenpano on haasteellista. Tutkimustietoa ikärajojen pitävyydestä on saatu lähinnä alkoholitutkimuksen alalta, jossa ikärajakontrollia mittaavat ostokokeet ovat vakiintunut tutkimusmenetelmä. Ylivoidmaisesti eniten alkoholin koeostotutkimuksia on tehty Yhdysvalloissa, jossa niitä on usein käytetty osana yhteisöprojektien vaikuttavuuden arviointia (Barry & al. 2004; Paschall & al. 2007; Wagenaar & al. 2004; Wagenaar & Wolfson 1995; Wolfson & al. 1996a ja 1996b), mutta niistä on myös näyttöä muista anglosaksisista maista (mm. Schofield & al. 1994; Willner & al. 2000) sekä Norjasta ja Ruotsista (Folköl och ungdomar 2004; Lönnqvist & al. 1998; Rossow & al. 2008). Viime vuosina kiinnostus vähittäismyyntiin ikärajakontrollin testaamiseen on lisääntynyt ja alkoholijuomien ostokokeita on tehty muun muassa Thaimaassa (Puangsuwan 2012), Alankomaissa (Gosselt & al. 2007) ja Sveitsissä (Carty Renna 2011). Suomessa alkoholin ikärajakontrollia mittaavia ostokokeita on tehty Paikallinen alkoholipolitiikka (Pakka) -hankkeessa (Holmila & al. 2009; Holmila & al. 2010; Karlsson & al. 2008). Pakka-tutkimuksissa vähittäismyyntilöihin suuntautuneiden ostokokeiden tavoitteena oli selvittää alkoholin myynninvalvonnan tehokkuutta osana päihdehaittojen yhteisöllistä ehkäisyä.

Ostokoetutkimusten yleistymisen kertoo kasvavasta kiinnostuksesta ikärajojen tehokasta toimeenpanoa kohtaan. Yhteistä eri maissa tehdyille ostokokeille on se, että alaikäiset tai alaikäisiltä näyttävät nuoret tekevät ostopäätöksiä ilman henkilöllisyystodistusta. Aikaisemman tutkimuksen tulokset eivät kuitenkaan ole keskenään vertailukelpoisia, sillä tutkimusasetelmat ja metodit poikkeavat toisistaan ja raportoidut kielto prosentit vaihtelevat suuresti. Esimerkiksi Minnesotassa ja Wisconsinissa tehdyissä ostokokeissa puolet ostopäätöksistä onnistui (Forster & al. 1994 ja 1995). Paljon korkeampia onnistumisprosentteja on raportoitu vastaavissa tutkimuksissa USA:n itäosasta (Preusser & Williams 1992) ja Australiasta (Schofield & al. 1994). Sitä vastoin Oregonin osavaltion asuinalueilla tehdyissä ostokokeissa vain kolmasosa alaikäiseltä näyttävien koehenkilöiden ostoista onnistui (Paschall & al. 2007).

Ruotsissa koehenkilöt ovat onnistuneet ostamaan keskiolutta elintarvikeliikkeissä noin kah-

nessa kolmasosassa ostoyrityksistä (Lönngqvist & al. 1998; Rehnman & Larsson 2000), ja toisen tutkimuksen mukaan noin puolessa ostoyrityksistä (Folköl och ungdomar, 2004). Ruotsin alkoholimonopoliliikkeessä Systembolagetissa ikärajavaltvonta on hyvin tiukkaa, ja ostokokeissa onnistumisprosentit ovat olleet erittäin pieniä eli 6–10 prosentin luokkaa viime vuosina (Systembolaget 2011). Norjalaisten alkoholia käyttävien 13–17-vuotiaiden nuorten haastattelututkimus puolestaan raportoi, että vastaajista yli puolet oli onnistunut ostamaan alkoholia vähittäismyymälästä, kaksi kolmasosaa monopolimyymästä ja neljä viidenosaa ravintolasta (Rossow & al. 2007). Suomessa toteutetussa ostokoe tutkimuksessa myyjät tarkastivat ostajan iän ja kieltäytyivät myymästä koeostajille reilusti yli puolessa ostoyrityksistä, Alkon liikkeet mukaan lukien (Karlsson & al. 2008). Alkon monopoliliikkeet valvoivat ikärajoja selvästi tehokkaammin kuin muut vähittäisliikkeet (Rossow & al. 2008). Alko testaa liikkeittensä ikärajakontrollin tehokkuutta mystery shopping -menetelmällä, ja viime vuosina kieltoprosentit ovat liikkuneet 74–79 prosentin välillä (Uotila 2011).

Tupakan kaupallista saatavuutta on Suomessa aikaisemmin seurattu kouluterveyskyselyissä (mm. Rimpelä & Raunio 2004), mutta systemaattisia ostokokeita ei ole tehty. Kansainvälisessä kirjallisuudessa on joitain tutkimuksia tupakan ikärajaostokokeista (Clark & al. 2000; Kunding 2010). Tupakan saatavuus on ESPAD-tutkimuksen mukaan vaikeutunut selvästi vuosien 1999 ja 2007 välillä, minkä jälkeen saatavuus näyttää nuorten käsitysten mukaan jälleen hie man helpottuneen (Raitasalo & al. 2012). Rahapeliautomaattien osalta saatavuutta ei toistaiseksi ole mitattu kyselyin, mutta ikärajakontrollia testaavia ostokokeita on tehty, tosin ennen ikärajan nostoa (Ilkas & Aho 2006). Rahapeliostokokeen mukaan 15–17-vuotiailta nuorilta kysyttiin vain harvoin ikää rahapeliautomaateilla pelatessa. Ikä pyydettiin todistamaan neljässä prosentissa pelaamisyrityksistä ja pelaaminen kiellettiin kolmessa prosentissa.

Rahapeli-, tupakka- ja alkoholimarkkinat ovat eri viranomaistahojen ja toimijoiden sääntelyn alaisia. Aluehallintovirastot vastaavat oman alueensa alkoholijuomien anniskelun ja vähittäismyynnin lupahallinnosta ja valvonnasta. Valvontaviranomaisten tavoite on erityisesti vähentää alaikäisille ja päihtyneille myyntiä sekä es-

tää alkoholijuomien välittämistä alaikäisille. Vähittäismyynnin vastuullisuuskäytäntöjen mukaan kassahenkilöstön tulisi kysyä paperit kaikilta nuorelta näyttäviltä eli alle 23-vuotiailta asiakailta alkoholin ja tupakan oston yhteydessä. Alkon vähittäismyynnimonopolin myynninvalvontakäytäntöjen mukaan kaikkien alle 25-vuotiaiden asiakkaiden tulee todistaa ikänsä alkoholijuomien oston yhteydessä.

Tupakkatuotteiden myynnin luvanvaraistamista koskeva laki tuli voimaan 1.4.2009. Sen tavoitteena on vähentää alaikäisten mahdollisuuksia saada tupakkatuotteita, vähentää tupakointia sekä estää laittomasti maahantuotujen ja kiellettyjen tupakkatuotteiden levitys laillisten jakelukanavien kautta. Tupakkatuotteiden myyntilupaa haetaan myyntipaikan sijaintikunnalta. Luvan myöntää kunnan valvontaviranomainen. Kunnan johtosäännössä määrätään tupakkalain mukaisista tehtävistä vastaava toimielin, joka siis vaihtelee kunnittain.

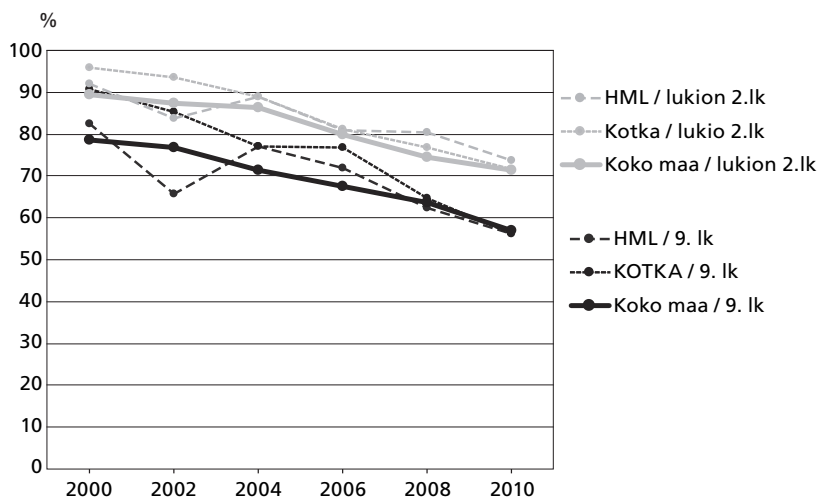
Rahapelienv valtiollisesta monopolista on säädetty arpajaislaissa (1047/2001). Raha-automaattiyhdistys (RAY) solmii rahapeliautomaattien asiamies sopimukset vähittäisliikkeiden kanssa. Rahapeliautomaattien ikärajan nostolla kahdeksaantoista vuoteen haluttiin vähentää rahapelaamisesta nuorille aiheutuvia sosiaalisia ja terveydellisiä haittoja. RAY:n ohjeistuksen mukaan rahapeliautomaateilla pelaaminen voidaan keskeyttää ja pyytää pelaajaa todistamaan ikänsä, mikäli myyjä epäilee nuoren olevan alle 18-vuotias.

Ikärajakontrollin koetut muutokset

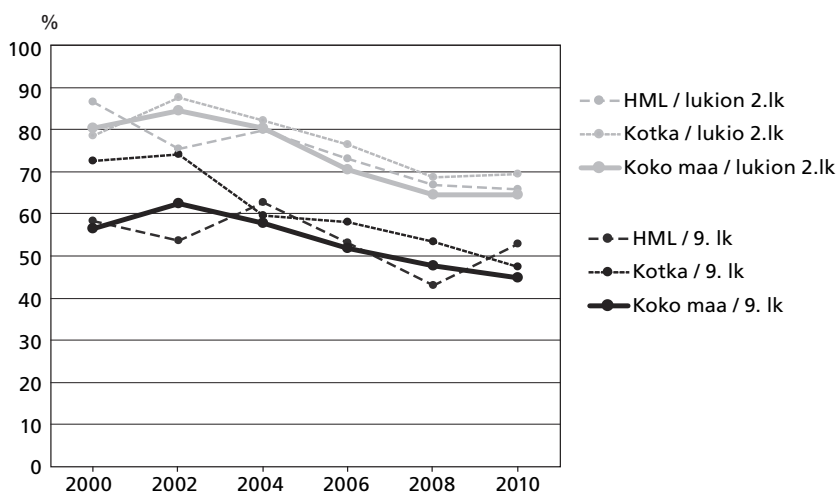
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tekee Kouluterveyskyselyn puolessa Suomen kunnista joka toinen vuosi huhtikuun kolmen viimeisen viikon aikana. Parillisina vuosina kyselyyn osallistuvat Etelä-Suomen, Itä-Suomen ja Lapin läänien kunnat ja parittomina vuosina Länsi-Suomen ja Oulun läänien sekä Ahvenanmaan kunnat. Opettajan ohjaama anonymi luokkakysely tehdään kunnan kaikkien peruskoulujen 8. ja 9. luokkien oppilaille sekä lukioiden 1. ja 2. vuoden opiskelijoille. Kyselyn vastausprosentti on vaihdellut 89 ja 90 prosentin välillä. Kouluterveyskysely kerää tietoa nuorten terveydestä ja elinololoista yleensä, ja se sisältää myös kysymyksiä alkoholin ja tupakan ostamisen helppoudesta.

Kouluterveyskyselyn tulosten mukaan sekä lu-
kiolaiset että yläasteen oppilaat kokevat mietojen
alkoholijuomien ja tupakan ostamisen vaikeutuneen
vuosien 2000 ja 2010 välillä koko maassa
(kuviot 1 ja 2). Tupakkaostojen osalta lähtötaso
oli korkeammalla kuin alkoholin osalta eli nuoret
kokivat tupakan ostamisen alkoholin ostamista
helpommaksi vuonna 2000. Tupakan ostamista
piti koko maan 9. luokkalaisten keskuudessa
helppona tai erittäin helppona miltei 80 prosenttia
vastaajista, kun vastaava luku alkoholin osalta

ta jäi reilusti alle 60 prosenttiin. Sitä vastoin tupakan
ostamisen koetaan vaikeutuneen alkoholios-
toja selvemmin. Tupakkaostojen helppoina pitävi-
en osuus oli vuonna 2010 yhdeksäsluokkalaisten
keskuudessa pudonnut noin 20 prosenttiyksik-
köä, kun alkoholiostojen helppoina pitävien osuus
oli laskenut 12 prosenttiyksikköä. Vaikka erot tu-
pakka- ja alkoholiostojen koetun helppouden vä-
lillä ovat kaventuneet, nuoret pitävät tupakan os-
tamista edelleen helpompana kuin alkoholin.

Kuvio 1. Tupakan ostamista erittäin tai melko helppona pitävien peruskoulun 9. luokkalaisten ja lukion 2. luokkalaisten osuudet (%) Kouluterveyskyselyn mukaan vuosina 2000–2010

Kuvio 2. Oluensiidin ostamista erittäin tai melko helppona pitävien peruskoulun 9. luokkalaisten ja lukion 2. luokkalaisten osuudet (%) Kouluterveyskyselyn mukaan vuosina 2000–2010

Tämän tutkimuksen kohdepaikkakunnat Kotka ja Hämeenlinna eivät vuoden 2010 Kouluterveyskyselyn mukaan merkittävästi poikkea maan keskiarvosta tupakkaostojen osalta. Paikkakuntien välillä ei näin ollen myöskään ole eroja tupakkaostojen helpoudessa. Alkoholiostoissa lukiolaisten raportoima ostojen helppous on Kotkassa ja Hämeenlinnassa samaa luokkaa kuin koko maassa, tosin Kotkassa ostamista pidetään hieman helpompana. Sen sijaan Kotkan ja erityisesti Hämeenlinnan yläasteen oppilaat kokevat alkoholijuomien ostamisen olevan helpompaa kuin maassamme keskimäärin. Kaiken kaikkiaan tässä tutkittavat paikkakunnat eivät kuitenkaan poikkea ratkaisevasti koko maan tuloksista, joten niiden voidaan katsoa edustavan vähittäismyyntin ikärajakontrollin tilannetta Suomessa.

Tutkimusasetelma ja -menetelmät

Ikärajojen pitävyyttä vähittäisliikkeissä arvioidaan ostokokeilla, jotka voidaan menetelmänä luokitella osallistuvaksi piilohavainnoinniksi. Tutkimusavustajat osallistuivat todellisiin sosiaalisiin tilanteisiin ilman, että muut asianomaiset tiesivät osallistuvansa tutkimukseen. Tutkimusavustajina toimi yhdeksän täysi-ikäistä, mutta nuoren näköistä opiskelijaa (viisi tyttöä ja neljä poikaa), joilta pitäisi kaupan vastuullisuuskäytäntöjen mukaan tarkastaa ikä alkoholin ja tupakan oston tai rahapelian pelaamisen yhteydessä. Avustajat valitsi asiantuntijaryhmä, jossa oli mukana tutkijoiden lisäksi nuoriso-ohjaaja, opettaja ja Pakka-hankkeen koordinaattori.

Ostokokeiden kohteina olivat Hämeenlinnan ja Kotkan kaikki vähittäismyymälät: elintarvike-liikkeet, huoltoasemat ja kioskit, joilla on vähittäismyyntilupa ikärajavalvottaviin tuotteisiin, sekä Alkot ja Täyspotit (taulukko 1). Vähittäisliikkeille ei kerrottu ostokokeesta etukäteen. Näin pyrittiin mahdollisimman lähelle aitoa ostotilannetta.

Ostoyritykset tehtiin tiistai-, keskiviikko- ja torstai-iltapäivinä ja -iltoina tutkijoiden ennalta suunnitteleman reitin ja aikataulun mukaan. Näin vältettiin useiden tutkimusavustajien ilmestyminen yhtä aikaa vähittäisliikkeeseen, mikä olisi voinut herättää myyjien huomion. Testitilanteessa koeostajat yrittivät ostaa kaksi pulloa olutta (pojat) tai puolen litran pullon siideriä (tytöt), askin tupakkaa tai pelata rahapeliau-

Taulukko 1. Ostokokeen vähittäismyymälät jaoteltuna myymälätyypin mukaan Kotkassa ja Hämeenlinnassa

	Kotka	Hämeenlinna	Yhteensä
> 400 m ²	9	17	26
< 400 m ²	21	22	43
Kioski	13	20	33
Alko	3	3	6
Huoltoasema	6	3	9
Täyspotti	2	1	3
Yhteensä	54	66	120

tomaateilla kahden euron panoksella, minkä jälkeen pelaaja lunasti mahdollisen pelivoiton. Rahapeliautomaatit valittiin edustamaan rahapelaamista, sillä nuoret pelaavat vähittäisliikkeissä usein nimenomaan automaateilla (Järvinen-Tasopoulo & Metso 2009). Lisäksi rahapeliautomaateilla pelaaminen on selvästi yleisin ongelmia aiheuttava rahapelaamisen muoto tukipalveluihin soittaneiden pelaajien keskuudessa (Pajula & al. 2011, 21).

Koeostajia ohjeistettiin seuraavasti: Jos heiltä kysytään papereita ostotapahtuman yhteydessä, he sanovat papereidensa unohtuneen kotiin. Jos myyjä tämän jälkeen kieltäytyy myymästä heille tai keskeyttää rahapeliautomaatilla pelaamiseen, koeostaja poistuu vähittäisliikkeestä. Jos myyjä papereiden puuttumisesta huolimatta myy ikärajavalvottavia tuotteita tai antaa testihenkilön jatkaa pelaamista, koeostaja ostaa tuotteet tai jatkaa aloittamansa pelin loppuun ja poistuu sitten paikalta. Jokaisen ostokerran jälkeen tutkimusavustajat täyttivät sivun mittaisen lomakkeen, jossa lyhyesti raportoitii ostokokeen tulos (kysyi henkilöllisyys todistusta ja kieltäytyi myymästä, kysyi henkilöllisyystodistusta ja myi silti, kieltäytyi myymästä) ja olosuhteet liikkeessä (kellon-aika, myyjän sukupuoli ja arvioitu ikä, kaupan ruuhkaisuus). Osto- ja pelaamisyrityksiä kertyi yhteensä 566 (taulukko 2). Aineiston keruussa painotettiin Alkoja, jotta saataisiin vertailuasetelma monopoliliikkeiden ja muiden vähittäiskauppojen välille.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuseettinen työryhmä käsitteli tutkimussuunnitelman ja puolsi sitä. Kun ostokokeissa käytettiin täysi-ikäisiä koeostajia, pystyttiin välttämään ne tutkimuseettiset ongelmat, joita alaikäisten

Taulukko 2. Ostoyritykset tuotteen ja paikkakunnan mukaan

	Hämeenlinna	Kotka	Yhteensä
Alkot	18	19	37
Alkoholi	91	82	173
Tupakka	91	86	177
Rahapelit	90	89	179
Yhteensä	290	276	566

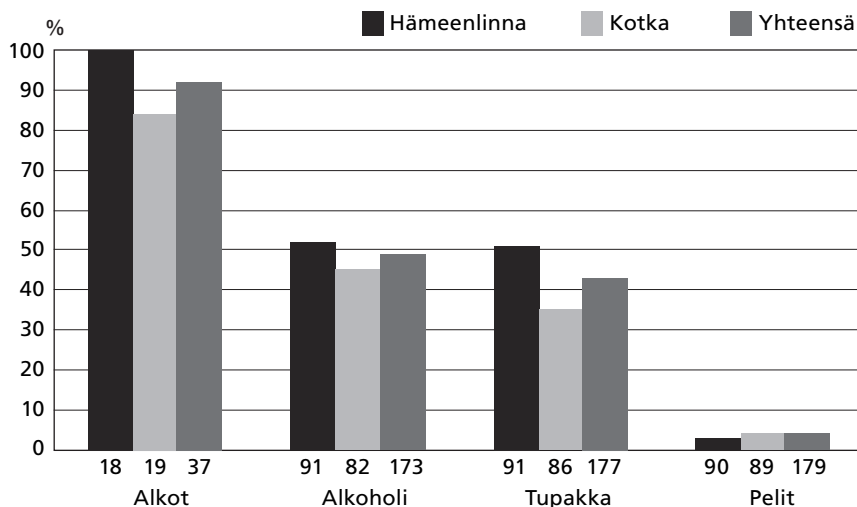
koeostajien toiminnasta voi mahdollisesti syntyä (ks. esim. Wallin 2004). Koska koeostoissa avustajina toimivat täysi-ikäiset nuoret, koeostoilla ei yllytetty yrittäjää tosiasialiseen rikkeeseen. Vaikka myyjä ei kysynyt nuorilta ikätodistusta ja myi ikärajakontrolloitavia tuotteita ostajille, hän ei syyllistynyt lainrikkomukseen. Tutkimuksessa taattiin yksittäisten myyjien anonymiteetti. Tuloksia ei esitetä yksittäisten vähittäisliikkeiden tasolla. Tutkija oli mukana kenttätössä ja keräsi lomakkeet ja ostetut tuotteet nuorilta.

Aineistosta analysoitiin ostokokeen tulos (ts. kieltoprosentti) tuotteittain ja kaupungeittain sekä kieltoprosentit myymälätyypin mukaan, taustamuuttujien mahdollinen vaikutus tulokseen (ostajan ja myyjän sukupuoli ja ikä, jono kassalla, kassojen määrä ja kellon aika). Tulosten merkittävyys testattiin khiin neliö -testillä. Aineiston analyysissa käytettiin SAS 9.3 -ohjelmistoa.

Tulokset

Ostajille kieltäydyttiin myymästä alkoholia 49 prosentissa ostoyrityksistä ja tupakkaa 43 prosentissa ostoyrityksistä vähittäisliikkeissä. Alkojen ikärajakontrolli oli selvästi tehokkaampaa kuin muiden vähittäisliikkeiden: niiden kieltoprosentti oli yhteensä 92 prosenttia, Hämeenlinnassa jopa 100 prosenttia. Rahapeliautomaattien pelaamisen ikärajaa valvottiin huomattavasti heikommin kuin alkoholin ja tupakkatuotteiden ostamisen ikärajaa. Rahapeliautomaateilla pelaaminen kiellettiin vain neljässä prosentissa koeostoista. (Kuvio 3.) Koko aineistossa oli 10 testitilannetta, joissa myyjä kysyi tutkimusavustajalta papereita mutta myi tai antoi jatkaa pelaamista tästä huomatta (alkoholi 3, tupakka 4, rahapeliautomaatit 2 ja Alkot 1 tilannetta, yhteensä alle kaksi prosenttia osto- ja pelaamisyrityksistä). Analyysissa näitä havaintoja ei tarkasteltu niiden vähäisen määrän vuoksi erikseen, vaan ne luokiteltiin onnistuneiksi osto- tai pelaamisyrityksiksi, mitä ne ovatkin.

Alkojen ero verrattuna muiden vähittäisliikkeiden ikärajakontrolliin alkoholia ostettaessa oli erittäin merkitsevä ($p < 0.0001$, taulukko 3). Rahapeliautomaattien ikärajakontrollin ero alkoholin ja tupakan ikärajakontrolliin vähittäisliikkeissä (Alkot pois lukien) oli myös tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0.0001$). Kahden kaupungin välillä oli tilastollisesti merkitsevä ero tupakan myynnin kieltoprosenteissa (Hämeenlinna 51 %

Kuvio 3. Ostokokeen tulos tuoteryhmittäin ja paikkakunnittain, kieltoprosentti (%)

Taulukko 3. Ostokokeen tulos tuotteittain ja kauppatyyppin mukaan, kieltoprosentti %, ostojen kokonaismäärä (n)

	Alkot	Alkoholi	Tupakka	Raha- pelit
Yhteensä	92 (37)	49 (173)	43 (177)	4 (179)
p	<.0001			<.0001
Kauppatyyppi				
>400 m²		51 (45)	42 (59)	0 (37)
<400 m²		56 (68)	39 (64)	3 (69)
Huolto- asemat		32 (19)	25 (8)	0 (8)
Kioskit		41 (41)	52 (46)	7 (56)
Täyspotit				11(9)
p		ns	ns	ns

ja Kotka 35 %, $p < 0.05$, ks. kuvio 3). Myös alkoholin ikärajakontrolli oli Hämeenlinnassa Kotkaa tehokkaampaa sekä Alkoissa että muissa vähittäisliikkeissä, mutta ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Hämeenlinnassa alkoholin ja tupakan ikärajavalvonta oli samalla tasolla, mutta Kotkassa tupakan ikärajavalvonta oli heikompaa kuin alkoholin.

Myymälätyypillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä alkoholin, tupakan tai rahapeliautomaattien ikärajavalvonnan tehokkuuteen (taulukko 3). Suurissa marketeissa ja huoltoasemilla ei kuitenkaan ollut yhtään rahapeliautomaattilla pelaamisen kieltoa. Myös tupakan ja alkoholin osalta huoltoasemien valvonta oli heikkoa, mutta tulos ei ole tilastollisesti merkitsevä. Hämeenlinnassa nimenomaan kioskit valvoivat tupakkaostojen ikärajoja Kotkaa tehokkaammin. Samoin Hämeenlinnan pienikokoiset vähittäisliikkeet kysyivät paperit ja kieltäytyivät myymästä Kotkaa useammin alkoholiostojen yhteydessä.

Taustamuuttujia testattiin alkoholi- ja tupakkaostojen osalta vähittäisliikkeissä. Alkon liikkeet ja rahapeliautomaattitostot jätettiin taustamuuttujien analyysistä pois, sillä Alkoissa oli liian vähän onnistuneita ostoja ja rahapeliautomaattien pelaamisessa liian vähän kieltoja, jotta aineisto olisi näiltä osin erottelukykyinen. Analyysissä taustamuuttujilla ei ollut yhteyttä ikärajakontrollin tehokkuuteen, lukuun ottamatta kellonaikaa alkoholiostossa (taulukko 4). Ostojen ajankohdan osalta suunta oli aikaisempien tutkimusten vastainen: papereita kysyttiin useammin ruuhka-aikaan.

Taulukko 4. Alkoholi- ja tupakkaostokokeen tulokset vähittäisliikkeissä taustamuuttujien mukaan, kieltoprosentti (%), ostojen kokonaismäärä (n)

	Alkoholi	Tupakka
Yhteensä	49 (173)	43 (177)
Ostajan ikä		
18	46 (118)	41 (120)
19	55 (55)	47 (57)
p	ns	ns
Ostajan sukupuoli		
Tyttö	45 (100)	38 (97)
Poika	53 (73)	49 (80)
p	ns	ns
Myyjän ikä		
<35	49 (86)	40 (98)
≥35	48 (87)	47 (79)
p	ns	ns
Myyjän sukupuoli		
Nainen	48 (160)	45 (154)
Mies	54 (13)	27 (22)
p	ns	ns
Kassojen lukumäärä		
1	46 (99)	41 (96)
2–4	53 (51)	45 (62)
≥5	50 (18)	44 (16)
p	ns	ns
Kellon aika		
Ennen klo 16	36 (58)	43 (65)
Klo 16 jälkeen	55 (115)	42 (111)
p	.02	ns
Jonon pituus		
Ei jonoa	45 (100)	45 (110)
Jonoa	54 (71)	39 (64)
p	ns	ns

Johtopäätökset

Keskeinen tulos on se, että rahapeliautomaattien ikärajavalvonta on varsin heikkoa verrattuna alkoholin ja tupakan ikärajakontrollin vähittäisliikkeissä. Rahapeliautomaattien kieltoprosentti on lähestulkoon sama kuin aikaisemmassa rahapelien ikärajoastokokeessa (Ilkas & Aho 2006). Alkon monopoliliikkeet puolestaan nou-

dattavat ikärajavaltontaa johdonmukaisimmin. Alkojen osalta tulos vastaa aikaisempia tutkimuksia (Karlsson & al. 2008; Lönnqvist & al. 1998; Miller & al. 2006; Rossow & al. 2007; Rossow & al. 2008; Swedish Public Health Institute 2004). Vaikuttaisi siis siltä, että alkoholin vähittäismyyntimonopoli luo otollisen ympäristön vastuullisen myynnin kehittämiseksi. Yksi selitys vastuullisuuskäytäntöjen juurtumiselle voi olla se, että vähittäismyyntimonopolilla ei ole yksityistä voitonintressiä. Yhtä kaikki tulos osaltaan tukee alkoholimonopolin säilyttämistä puolustavaa argumentaatiota.

Tupakan ikärajavaltonta oli hieman alkoholin kontrollia heikompaa. Tulos on samansuuntainen kuin Kouluterveyskyselyssä, jonka tulosten mukaan nuoret kokevat alkoholin ostamisen tupakan ostamista vaikeampana (ks. kuvat 1 ja 2). Vuoden 2012 alusta voimaan tulleen esilläpitoikiellon myötä alaikäisten kynnys tupakkaostoihin oletettavasti nousee. Uuden käytännön mukaan tupakkaa ja tiettyä merkkiä on erikseen pyydettyä myyjältä. Tämän tutkimuksen aineisto on kuitenkin kerätty ennen lakimuutosta.

Alkoholin osalta Hämeenlinnan kieltoprosenit olivat samaa suuruusluokkaa kuin aikaisemmissa ostokoetutkimuksissa vuosina 2004 ja 2006 (Karlsson & al. 2008). Tämän tuloksen mukaan alkoholijuomien ikärajavaltonta on pysynyt kutakuinkin samalla tasolla, mihin viittaavat myös Kouluterveyskyselyn tuoreimmat tiedot alkoholijuomien ostamisen helppoudesta nimenomaan Hämeenlinnan osalta (ks. kuvio 2). Yhden paikkakunnan ostokoetulosten perusteella ei kuitenkaan pysyä tekemään päätelmiä koko maata koskevista ajallisista trendeistä. ESPAD-tutkimusten mukaan nuoret yleisesti ottaen kokevat alkoholijuomien saatavuuden kiristyneen, joskin koetun saatavuuden laskusuunta on taittunut vuosien 2007 ja 2011 välillä (Raitasalo & al. 2012).

Hämeenlinnan ja Kotkan välillä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja alkoholin ikärajavaltonnassa lukuun ottamatta Hämeenlinnan pieniä vähittäisliikkeitä, joissa valvonta oli Kotkaa tehokkaampaa. Voidaan arvella, että alkoholijuomien myynnin ikärajavaltontaan käytännöt ovat levinneet vähittäiskaupan omavalvontaan kehittämistoiminnan ja Aluehallintoviranomaisten työn vaikutuksesta valtakunnallisesti. Tupakan ikärajavaltonta oli Hämeenlinnassa selvästi tehokkaampaa kuin Kotkassa. Paikkakuntien välinen ero tuo esiin paikallisen vaikuttamisen tarpeelli-

suuden: vaikka vähittäiskauppa on keskittynyt ja omavalvontasäännöt kansallisella tasolla samat, voi ikärajavaltontavien tuotteiden saatavuudessa ilmetä paikallisia erityishaasteita. Ikärajoja koskevan lain toimeenpanosta on tarpeen huolehtia kullakin paikkakunnalla pysyvästi – itsestään selvästi se ei toteudu ja saattaa kaupan arjessa unohtua. Kaupan omavalvonta, myyjien koulutus ja hyvistä toimintavoista palkitseminen lienevät myös tärkeitä viranomaisvalvonnan ohella.

Toisin kuin joissain aikaisemmissa tutkimuksissa (Paschall & al. 2007; Holmila & al. 2010; Rossow & al. 2008), taustamuuttujat, kuten myyjän sukupuoli ja ikä, eivät vaikuttaneet tämän ostokokeen tulokseen. Kaupan vastuullisuuskäytäntöjen mukaan juuri näin kuuluisikin olla: myyjien tulisi noudattaa lakia riippumatta ostajan, myyjän tai ostotilanteen ominaisuuksista. Yksi selitys saattaisi olla se, että alkoholin ja tupakan osalta myyjät ovat omaksuneet vastuullisen myyjän aseman, jolloin muut kulttuuriset ja sosiaaliset ulottuvuudet eivät ohjaa heidän valvontakäytäntöjään.

Ostokoetutkimuksessa on tiettyjä metodisia rajoituksia. Tämän tutkimuksen pääkysymys koski tuotteiden välistä vertailua, jolloin aineistonkeruun tavoitteena oli saada edustava määrä ostoyrityksiä kuhunkin tuoteryhmään. Taustamuuttujia ja myymälätyyppejä analysoitaessa havaintojen määrä analyysiluokissa saattaa jäädä pieneksi, jolloin mahdolliset erot eivät muodostu tilastollisesti merkitseviksi. Eettisistä syistä ostokokeissa ei voida käyttää alaikäisiä tutkimusavustajia, jolloin tulosten merkitys varsinkin rahapeliautomaattien osalta voidaan kyseenalaistaa. Tämän tutkimuksen tulokset alkoholi- ja tupakkaostojen osalta kuitenkin viittaavat siihen, että 18 vuotta täyttäneiden avustajien tekemät koeostot ovat erottelukykyinen ja toimiva tutkimusmenetelmä.

Rahapeliautomaattien vähäiseen ikärajavaltontaan lienee useita syitä. Rahapelaamisen 18 vuoden ikäraja on varsin tuore asia eikä myynninvalvonta ehkä vielä ole muotoutunut samalla tavalla toimivaksi käytännöksi kuin tupakan ja alkoholin ikärajakontrolli. Rahapeliautomaattien valvonnassa voitaisiinkin johdonmukaisesti noudattaa vastaavaa ikärajan tarkistuksenmarginaalia kuin alkoholi- ja tupakkaostoissa (23 vuotta, Alkoissa 25 vuotta). Voi myös pohtia rahapeliautomaateilla pelaamisen kulttuurista hyväksyttävyyttä: rahapelaamista ei ehkä mielletä niin

vakavaksi riippuvuusriskiksi kuin tupakan poltto tai alkoholin juomista (vrt. Hirschovits-Gerz & Koski-Jännes 2010). Varsinkin poikien keskuudessa rahapeliautomaateilla pelaaminen on tavanomaista (Järvinen-Tassopoulos & Metso 2009). Kaiken kaikkiaan rahapelaaminen on arkista maassamme, ja kansainvälisesti verrattuna rahapelien saatavuus on runsasta (Jaakkola 2009; Matilainen 2006; Taskinen 2007).

Myös rahapeliautomaattien pelaamisen valvontatilanne vähittäisliikkeissä poikkeaa tupakan ja alkoholin myyntitilanteesta. Rahapeliautomaateilla pelatessa ei tapahdu henkilökohtaista asiointia kassan kanssa. Pelipaikat eivät välttämättä edes ole kunnolla kassojen näköpiirissä, ja isoissa liikkeissä valvontavastuu hajautuu eri kassoille. Lisäksi pelitilanne saattaa olla lyhykestoinen. Tästä huolimatta lain toimeenpanovelvoite on sama.

Vaikka tämän tutkimuksen tulokset kertovat 18 vuoden ikärajan heiveröisestä valvonnasta ra-

hapeliautomaattien kohdalla, voidaan kuitenkin arvella, että aikaisempi 15 vuoden ikäraja toteutuu nyt entistä paremmin. Tähän viittaavat rahapelaamisen väestökyselyn tulokset, joiden mukaan nuorten 15–17-vuotiaiden pelaaminen viimeisen 12 kuukauden aikana on vähentynyt 67 prosentista 44 prosenttiin ikärajaudistuksen myötä (Turja & al. 2012).

Kaiken kaikkiaan tämän tutkimuksen tulosten perusteella on tarpeellista kiinnittää suurempaa huomiota rahapeliautomaattien tarjonnan rajoittamiseen ja saatavuuden sääntelyyn. Universaalit nuorten elinympäristöön vaikuttavat interventiot ovat merkittävä tekijä nuorten rahapelaamiskäyttäytymisen ohjaamisessa ja ongelmapelaamisen ehkäisyssä. Emme myöskään tiedä riittävästi nuorten itsensä ja vanhempien asenteista alaikäisten rahapelaamiseen. Tarvitaan lisää tutkimusta nuorten rahapeliharrastuksen vaikutuksista nuorten elämään ja seurauksista myöhemmällä iällä.

KIRJALLISUUS

- Babor, Thomas & al.: *Alcohol no ordinary commodity. Research and public policy*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Barry, R. & Edwards, E. & Pelletier, A. & Brewer, R. & Miller, J. & Naimi, T. & Redmond, A. & Ramsey, L.: Enhanced enforcement of laws to prevent alcohol sales to underage persons – New Hampshire, 1999–2004. *JAMA* 292 (2004): 561–562.
- Calabria, Bianca & Shakeshaft, Anthony & Havard, Alys: A systematic and methodological review of interventions for young people experiencing alcohol-related harm. *Addiction* 106 (2011): 8, 1406–1418.
- Carty Renna, Alison: *Between Strict Enforcement and Symbolic Legislation – A Swiss experience on underage drinking*. Konferenssisitelmä, Redusing underage drinking by law enforcement, Rotterdam, 27.10.2011.
- Clark, Pamela I. & Natanblut, Sharon L. & Schmitt, Carol L. & Wolters, Charles & Iachan, Ronaldo: Factors associated with tobacco sales to minors: lessons learned from the FDA compliance checks. *JAMA* 284 (2000): 729–34.
- Cuijpers, Pim: Effective ingredients of school-based drug prevention programs. *Addictive Behaviors* 27 (2002): 6, 1009–1023.
- Flay, Brian R.: Approaches to substance use prevention utilizing school curriculum plus social environment change. *Addictive Behaviors* 25 (2000): 6, 861–885.
- Folköl & ungdomar. Stockholm: Sveriges folkhälsoinstitut, 2004. <http://www.fhi.se>.
- Forster, Jean & McGovern, Paul & Wagenaar, Alexander & Wolfson, Mark & Perry, Cheryl & Anstine, Pamela: The ability of young people to purchase alcohol without age identification in northeastern Minnesota, USA. *Addiction* 89 (1994): 699–705.
- Forster, Jean & Murray, David & Wolfson, Mark & Wagenaar, Alexander: Commercial availability of alcohol to young people: Results of alcohol purchase attempts. *Prev Med* 24 (1995): 342–347.
- Foxcroft, David R. & Ireland, Diana. & Lister-Sharp & Deborah J. & Lowe, Geoff & Breen, Rosie.: Long-term primary prevention for alcohol misuse in young people: a systematic review. *Addiction* 98 (2003): 397–411.
- Gosselt, Jordy F. & van Hoof, Joris J. & de Jong, Menno D.T. & Prinsen, Sander: Mystery shopping and alcohol sales: do supermarkets and liquor stores sell alcohol to underage customers? *J Adolescent Health* 41 (2007): 302–308.
- Giesbrecht, Norman & Conley, Peter & Denniston, Robert W & Gliksman, Louis & Holder, Harold & Pederson, Ann & Room, Robin & Shain, Martin: Research, action and the community: experiences in the prevention of alcohol and other drug problems. Department of Health and Human Services. Rockville, Maryland: Office for Substance Abuse Prevention, 1999.
- Hansen, Marianne: Adolescent Gambling Behavior – A Public Health Perspective. Presentation in the International Research Conference, Helsinki, 29.9.2011.
- Hirschovits-Gerz, Tanja & Koski-Jännes, Anja: Suo-

- malaisten käsityksiä riippuvuuksista: Sukupuolen iän sekä yhteiskunnallisen todellisuuden vaikutuksesta mielikuvii. *Sosiologia* 47 (2010): 1, 3–23.
- Holmila, Marja & Warpenius, Katariina & Warsell, Leena & Kesänen, Minna & Tamminen, Irmeeli: Paikallinen alkoholipolitiikka Pakka-hankkeen loppuraportti. Raportti 5/2009. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 2009.
- Holmila, Marja & Karlsson, Thomas & Warpenius, Katariina: Controlling teenagers' drinking: Effects of a community-based prevention project. *Journal of Substance Use*, June 2010; 15 (2010): 3, 201–214.
- Huckle, Taisia & Pledger, Megan & Casswell, Sally: Trends in alcohol-related harms and offences in a liberalized alcohol environment. *Addiction* 101 (2006): 2, 232–240.
- Ilkas, Hannu & Aho, Pauliina: Nuorten rahapelaaminen. Ikärajan valvonta – koeostot ja havainnointi. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Tutkimus Oy, 2006.
- Jaakkola, Tapio: Finland. In: Meyer, Gerhard & Hayter, Tobias & Griffiths, Mark (eds.): *Problem Gambling in Europe. Challenges, Prevention, and Interventions*. New York: Springer, 2009, 53–70.
- Järvinen, Margaretha & Room, Robin: Conclusion: Changing drunken component or reducing alcohol-related harm. In Järvinen, Margaretha & Room Robin (eds.): *Youth Drinking Cultures. European Experiences*. Hampshire and Burlington: Ashgate 161–174, 2007.
- Järvinen-Tassopoulos, Johanna & Metso, Leena: Pojat ovat pelimiehiä, tytöt rahapelien harrastajia. Vuoden 2007 ESPAD-koululaiskyselyn tulosten tarkastelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 74 (2009): 5, 523–536.
- Karlsson, Thomas & Raitasalo, Kirsimarja & Warpenius, Katariina: "Onks henkkareita?" - Ikärajakontrolli alkoholin vähittäismyynnissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (2008): 2, 153–161.
- Komro, Kelli A. & Toomey Traci: Strategies to Prevent Underage Drinking. *Alcohol Research and Health* 26 (2002): 1, 5–14.
- Kuendig, Hervé: Enforcement of regional bans on tobacco sales to minors in Switzerland—Example of missed opportunity? *European Journal of Public Health*, 21 (2010): 6, 750–752.
- Kypri, Kypros & al.: Minimum purchasing age for alcohol and traffic crash injuries among 15- to 19-year-olds in New Zealand. *American Journal of Public Health*, 96 (2006): 126–131.
- Lönnqvist, Unda & Rehnman, Charlotta & Larsson, Jörgen & Wallin, Eva & Andréasson, Sven: Några folköl är väl inte så farligt... En studie av legitimitationskontroll vid inköpsförsök i livsmedelsaffärer i Stockholm. STAD-projektet, Report: 4, 1998.
- Matilainen, Riitta: "Sitä lauantai-iltaa ei muuten voinut ajatellakaan" – Suomalaiset ja rahapelaaminen 1900-luvulla. *Hyvinvointikatsaus* (2006): 4, 4–7.
- Miller, Ted & Snowden Cecelia & Birckmayer Johanna & Hendrie, Delia: Retail alcohol monopolies, underage drinking, and youth impaired driving deaths. *Accid Anal Prev* 38 (2006): 1162–7.
- Møller, Lars: Legal restrictions resulted in a reduction of alcohol consumption among young people in Denmark. In Room, Robin (ed.): *The effects of Nordic alcohol policies: what happens to drinking when alcohol controls change?* Helsinki: Nordic Council for alcohol and drug. Reserch. NAD publication, 93–99, 2002.
- Pajula, Mari & Vuorento Henna & Aaltonen, Annina: Peluuri. Vuosiraportti 2011. Peluuri, Helsinki. 2011.
- Paschall, Mallie J. & Grube, Joel W. & Black, Carol & Flewelling, Robert L. & Ringwalt, Christopher L. & Biflan, Anthony: Alcohol Outlet Characteristics and Alcohol Sales to Youth: Results of Alcohol Purchase Surveys in 45 Oregon Communities. *Prevention Science* 8 (2007): 2, 153–159.
- Preusser, David F. & Williams, Allan F.: Sales of alcohol to underage purchasers in three New York counties and Washington, DC. *Journal of Public Health Policy* 13 (1992): 3, 306–317.
- Puangsuwan, Areekul: Law Compliance of Off-Premise Alcohol Retailers on Minimum Purchase Age Restriction. KBS-konfrensissietelmä, Stavanger 7.6.2012.
- Päihdetilastollinen vuosikirja 2011. Alkoholi ja huumeet. Helsinki: THL, 2011.
- Raitasalo, Kirsimarja & Huhtanen, Petri & Ahlström Salme: Nuorten päihteiden käyttö sekä käsitkset niihin liittyvistä riskeistä ja saatavuudesta. Suomen ESPAD-aineiston tuloksia 1995–2011. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (2012): 1, 72–80.
- Rehnman, Charlotta & Larsson, Jörgen: Folkölskampanjen i Vasatan. En intervention riktad till livsmedelshandlare och föräldrar med syfte att begränsa tillgängligheten till folköl för ungdomar. Stockholm, STAD-projektet, 2000.
- Rehnman, Charlotta & Larsson, Jörgen & Sven Andréasson: The beer campaign in Stockholm—Attempting to restrict the availability of alcohol to young people. *Alcohol*, 37 (October 2005): 2, 65–71.
- Rimpelä, Arja H. & Raunio, Susanna U.: The effectiveness of tobacco sales ban to minors: the case of Finland. *Tobacco Control*, 13 (2004): 2, 167–174.
- Rossow, Ingeborg & Storvoll, Elisabet E & Pape, Hilde: Håndheves aldersgrensen for å få kjøpt alkohol?. *Norwegian Medical Journal*, 127 (2007): 1510–1512.
- Rossow, Ingeborg & Karlsson, Thomas & Raitasalo, Kirsimarja: Old enough for a beer? Compliance with minimum legal age for alcohol purchases in monopoly and other off-premise outlets in Finland and Norway. *Addiction*, 103 (2008): 1468–1473.
- Schofield, Margot & Weeks, Charmaine & Sanson-Fisher, Rob: Alcohol sales to minors: A surrogate study. *Preventive Medicine* 23 (1994): 6, 827–831.
- Swedish Public Health Institute: Folköl & Ungdomar. Stockholm: Sveriges folkhälsoinstitut, 2004.

- <http://www.fhi.se>.
- Systembolaget: 2010 Responsibility Report. Stockholm: Systembolaget AB, 2011.
- Taskinen, Teresa: Kaupassa, kioskilla ja kotikoneella. Rahapelit nuorten elämässä. Työpapereita 25/2007. Helsinki: Stakes, 2007.
- Tobler, Nancy S. & Roona, Michael R. & Ochshorn, Peter & Marshall, Diana G. & Streke, Andrei V. & Stackpole, Kimberly M.: School-based adolescent drug prevention programs; 1998 meta-analysis. *Journal of Primary Prevention* 20 (2000): 275–336.
- Treno, Andrew & Holder, Harold: Prevention at the Local Level. S. 285–297. In Heather, Nick & Stockwell (eds.): *The Essential Handbook of Treatment and Prevention of Alcohol Problems*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2004.
- Turja, Tuomo & Halme, Jukka & Mervola, Markus & Järvinen-Tassopoulos, Johanna & Ronkainen, Jenni-Emilia: *Suomalaisten rahapelaaminen 2011. Tilastoraportti. Raportti 14/2012*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2012.
- Uotila, Jaakko: Alkon periaatteet ja toiminta alkoholipoliittisen vastuun näkökulmasta. THL:n Alkoholipoliittinen seminaari 4.10.2011.
- Wagenaar Alexander & Wolfson Mark: Detering sales and provision of alcohol to minors: A study of enforcement in 295 counties in four states. *Public Health Rep.* 110 (1995): 419–427.
- Wagenaar, Alexander & Toomey, Traci: Effects of minimum drinking age laws: Review and analyses of the literature from 1960 to 2000. *Journal of Studies on Alcohol* 63 (2002): 206–25.
- Wagenaar, Alexander & Toomey, Traci & Erickson, Darin: Preventing youth access to alcohol: outcomes from a multi-community time series trial. *Addiction* 100 (2004): 3, 335–345.
- Wagenaar, Alexander & Toomey, Traci & Lenk, Kathleen M.: Environmental influences on young adult drinking. *Alcohol Research and Health* 28 (2005a): 4, 230–233.
- Wagenaar, Alexander & Toomey, Traci & Erickson, Darin: Complying with the minimum drinking age: effects of enforcement and training interventions. *Alcohol Clin Exp Res* 29 (2005b): 255–62.
- Wallin, Eva & Andréasson, Sven: "Can I have a beer, please? A study of alcohol service to young adults on licensed premises in Stockholm." *Prev Sci* 5 (2004): 4, 221–229.
- Willner, Paul & Hart, Kenneth & Binmore, John & Cavendish, Margaret & Dunphy, Elizabeth: Alcohol sales to underage adolescents: an unobtrusive observational field study and evaluation of a police intervention. *Addiction* 95 (2000), 1373–88.
- Wolfson, Mark & Toomey, Traci & Murray, David & Forster, Jean & Short, Brian & Wagenaar, Alexander: Alcohol outlet policies and practices concerning sales to underage people. *Addiction* 91 (1996a): 4, 589–602.
- Wolfson, Mark & Toomey, Traci & Murray, David & Foster, Jean & Short, Brian & Wagenaar, Alexander & McGovern, Paul & Perry, Cheryl: Characteristics, policies, and practices of alcohol outlets and sales to youth. *Journal of Studies on Alcohol* 57 (1996b): 6, 670–674.

SUMMARY

Enforcing age limits on purchases of alcohol and tobacco and the use of slot machines: test purchases in retail outlets (Peliin ei puututa. Alkoholien, tupakan ja rahapeliautomaattien ikärajavaltontaa testanneet ostokokeet vähittäisliikkeissä) Katariina Warpenius & Marja Holmila & Kirsimarja Raitasalo

This study compares the enforcement of legal age limits on purchases of alcohol, tobacco and on the use of slot machines in retail outlets, and in the case of alcohol additionally in state alcohol monopoly outlets. The data were collected by hidden participant observation. Young-looking research assistants aged 18 years made a total of 566 (=N) attempts to purchase alcohol and tobacco and to use slot machines in various retail outlets in Kotka and Hämeenlinna. Hämeenlinna has long worked to develop and enforce a local alcohol control policy, Kotka has made no such efforts. The analysis was designed to establish whether the shoppers were asked to provide proof of age, and whether they managed to buy alcohol or tobacco or to play on slot machines even if they did not provide such proof.

Retail outlets refused to sell alcohol in 49% of all attempted purchases and tobacco in 43% of all attempted purchases. In alcohol monopoly outlets, the refusal rate was 92%, a statistically significantly higher figure than in retail outlets. A statistically significant difference was seen between the two towns in the enforcement of legal age limits for tobacco purchases: Hämeenlinna had stricter controls than Kotka.

The enforcement of legal age limits was weakest for the use of slot machines: staff intervened to prevent the research assistants from playing in just 4% of all trials. Based on the results it is clear that more attention must be given to limiting and regulating the availability of slot machines and to enforcing age limits. Universal interventions into the living environments of young people are a major factor in limiting younger people's gambling and substance use and in preventing associated problems.

Keywords: alcohol, tobacco, slot machines, age limit enforcement, test purchases